

Membre del Jurat del Premi Sant Jordi de 1960, Gaziol va escriure aquest peu periodístic al dors de la fotografia: "D'esquerra a dreta, asseguts, Rubió, jo i Martínez Ferrando; drets, Petit, Fuster, Pla i Pons".

Catalunya i Espanya en l'ideari de Gaziol

JOSEP M. COLOMER

A gustí Calvet, que fou durant molts anys un escriptor aïllat de capelletes i cenes culturals, va assolir una lucidesa excepcional entre els membres de la seva generació sobre les relacions entre Catalunya i Espanya, les possibilitats, els fracassos i les vies de reconducció del plet peninsular. Si, com a director de "La Vanguardia", havia pogut seguir atentament la peripècia política que va dur al desastre de 1936-1939, com a escriptor relativament solitari en

la postguerra va reflexionar amb profunditat sobre els errors comesos des de diversos fronts en l'etapa anterior. Des de 1939 la seva obra va estar moguda per aquesta idea, que exposaria a les acaballes de la seva vida: "jo entenc que cal repensar a fons, de dalt a baix, i tornar a escriure tota la nostra història, i especialment la ideologia política i social desplegada de la Renaixença ençà".

En el Madrid, la Barcelona o el Sant Feliu de postguerra, si s'assolia una mínima distanciació intel·lectual —no sempre fàcil—, es podia concloure en una visió de la història d'Espanya com un fracàs dels successius intents de modernització del país. Implicat amb els tipus

d'anàlisi propis del catalanisme, que havien impregnat tots els ambients de la Catalunya del primer terç de segle, Gaziol atribuïa aquest fracàs al fet que Espanya havia constituït "un fet volgut essencialment per Castella". Enfront d'aquesta alternativa més respectuosa dels valors del pluralisme i la llibertat. Però el domini de la ideologia nacionalista en aquest moviment polític, amb construccions ideals d'una Catalunya imaginària, i la feblesa política simultània dels seus intents de canvi, havien conduït la hipotètica alternativa a un cul-de-sac. D'aquí que Gaziol cregués que calia repensar de dalt a baix tot l'esquema intel·lectual utilitzat en aquella fallida aventura.

Malgrat la seva formació humanística relativament àmplia, Gaziel no va deixar d'utilitzar en els seus escrits alguns dels estris bàsics de l'aparell mental nacionalista, com la idea d'un esperit o ànima nacional, però amb la suficient clarividència com per posar de manifest les seves contradiccions internes i extreure de la seva pròpia lògica conclusions negatives sobre el balanç històric que podia aportar. En constant diàleg crític amb alguns exponents del liberalisme castellà, atent a la renovació incipient d'alguns membres de noves generacions del món cultural català dels anys cinquanta, de fet Gaziel va acabar capgirant del tot l'esquema doctrinal de Prat de la Riba, alhora que suggeria un desenvolupament del seu component federalitzant, habitualment menystingut en les fórmules corrents d'aquest corrent ideològic, per tal d'esborrar un nou ideal de convivència peninsular.

L'assimilisme castellà

Com hem dit, per Gaziel l'Espanya forjada per Castella havia perdut el tren de la modernitat.

Que Espanya ha estat històricament una obra castellana ho observava l'escriptor especialment al seu llibre *Castella endins* (1959), coincidint en part amb la interpretació d'Ortega y Gasset a *España invertida* (1922). En paraules de Calvet, "ningú a la Península no ha volgut i perseguit la unificació com Castella (...) Sense Castella, probablement no s'hauria arribat ni a la unificació parcial que és avui una realitat històrica. Espanya deu a Castella el que ha estat".

Però, a diferència del filòsof castellà, Gaziel atribuïa el fracàs en la creació d'una Espanya moderna a la manca de certes virtuts en l'obra unificadora castellana que l'havien convertida en una empresa assimilista i uniformitzadora. Utilitzant, com apuntàvem, elements de la teoria de l'ànima nacional, Gaziel sostenia que Castella ha estat sempre, essencialment, gairebé exclusivament, heroica i mística: ho proclama ella mateixa i tothom ho reconeix. Per tant, la unificació peninsular només podia intentar-la a base de l'exaltació exclusiva de la seva pròpia personalitat, que és l'heroisme, i el refús radical de tot dogma que no fos el seu, que és la fe. Castella, d'acord amb la seva ànima

extraordinària no ha pogut mai entendre, ni acceptar, ni consentir, que, a l'Espanya per ella arranjada, hi pogués haver cap més esperit diferent (...). Així ha considerat sempre la unificació peninsular com una empresa de castellanització total, fins al punt que, sense proposar-ho ni adonar-se'n, tot el que dins la Península no és susceptible de ser assimilat per ella íntegrament, ha estat tingut per espuri".

L'explicació partia, doncs, del supòsit de l'existència d'un caràcter dels pobles i "com sigui que Castella, donada la seva estructura mental, ensems mística i guerrera, ha estat, és i serà essencialment dogmàtica, va calcar la construcció espanyola en el seu dogma propi: una religió, un exèrcit, un idioma, un Estat". En un altre text recollit a *Quina mena de gent som* (1945) Gaziel ja havia aplicat el mateix esquema: "Com que l'esperit de Castella és essencialment dogmàtic —terra de sants i de guerrers—, es comprèn que mai no hagi entès ni volgut entendre res de fets diferencials, descentralització, autonomies, federacions o diversitats d'altra mena, en el si de l'organisme creat i senyorejat per ella".

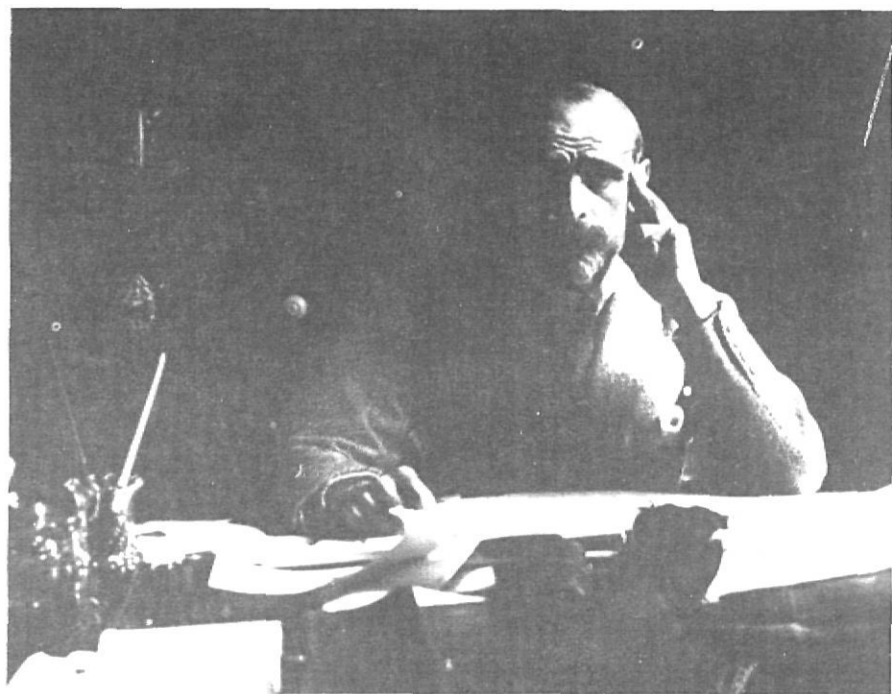

Gaziel l'any 1924: la idea d'un esperit nacional i les seves contradiccions internes.

El resultat d'aquell intent d'uniformització basat en un assimilisme excloent havia estat que "totes les grans etapes de l'evolució moderna, com el Renaixement, la Reforma, la Revolució francesa, l'Indus-trialisme, el Liberalisme, la Democràcia, a Espanya han passat molt enfora, com tempestes llunyanes i estrangeres. Tota la història moderna d'Espanya no passava de ser, doncs, sinó una feble temptativa de transformació del país segons les pautes realitzades en altres pobles d'Europa des del segle XVI.

Després de la Segona guerra mundial i al començament dels anys cinquanta, quan el franquisme podia exhibir més conformitat social amb les seves formes de dominació i, amb la inhibició o l'ajut internacional, semblava haver guanyat la batalla de la seva consolidació aprofitant les circumstàncies de la guerra freda entre els Estats Units i la Unió Soviètica, Gaziel contemplava l'espectacle d'enriquiment fàcil i subalternitat política dels grups espanyols socialment dominants com la culminació de tota aquella història de fracassos en la modernització del país. En les seves *Meditacions en el desert* (1946-1953), recull d'a-

Francesc Cambó. Gaziel va posar de relleu les contradiccions internes del catalanisme burgès.

notacions d'un editorialista vocacional que s'havia vist allunyat per força de la feina periodística, Gaziel podia sostenir aleshores que "el mal pitjor d'Espanya és la incapacitat congènita, inguarible, de les seves classes dites "directores" i "conservadores", de la burgesia en bloc, per a regentar la cosa pública". Històricament, i aleshores una vegada més, a la burgesia espanyola "li toca sempre el deslluït paper de comparsa" al costat de frares i militars, va resumir.

La impotència catalana

Davant d'aquesta realitat, la trajectòria de cinquanta anys de catalanisme apareixia com un intent d'alternativa a les mancances de la direcció castellana de construcció espanyola, en un sentit de pluralisme i convivència peninsulars. La vocació espanyola de l'impuls modernitzador català es podia percebre a la dreta i a l'esquerra: en Balmes, Pi i Margall, Almirall, Torras i Bages, Maragall, Cambó. Però el rumb endegat pel "catalanisme burgès" des del principi de segle havia conduït aquest projecte a un camí sense sortida.

Així doncs, Gaziel, que havia pogut conèixer de prop l'acció dels polítics regionalistes fins a la guerra civil, va posar de relleu les contradiccions polítiques d'aquell moviment, explicatives del seu fracàs, i va proposar una revisió a fons dels

elements ideològics nacionalistes en què havia recolzat.

La feblesa directiva del catalanisme regionalista s'havia manifestat amb l'agudització dels conflictes socials a Catalunya mateix, de tal manera que l'escriptor català quasi semblava reprendre el famós retret que Alcalá Zamora havia adreçat a Francesc Cambó, en moments de mobilització autonomista davant el govern d'Espanya i de replegament repressiu enfront del moviment obrer a Catalunya, titllant-lo de voler ser, incoherentment, Bismark i Bolívar *ahora*. En paraules de Gaziel a les esmentades *Meditacions*, el catalanisme regionalista era "una força eminentment conservadora que perseguia una finalitat fatalment revolucionària: regenerar i transformar Espanya, arrabassant a Castella, per donar-la a Catalunya, la secular hegemonia peninsular". Però "aquella burgesia inexperta en política creia que la cosa podia dur-se a terme sense trencadissa, i sense una trencadissa greu". Per això, el regionalisme, "com a anticentralista rabiós, era un moviment del tot revolucionari; i com a conservador d'importants interessos econòmics no tenia més remei que ser reaccionari. (...) Davant el perill que corrien els interessos econòmics creats, les forces revolucionàrio-conservadores se sentien tot seguit més conservadores que revolucionàries", havia observat Puig i Cadafalch, segon president de la Mancomunitat que havia saludat joiós el

cop d'Estat del general Primo de Rivera, podia així ser considerat com "exactament el model de com no haurien degut ser els homes públics del nostre país". En la postguerra, les veïleitats de Cambó i Duran i Ventosa envers el nacionalisme i el feixisme, dels quals havien exalçat les virtuts contrarevolucionàries, i l'oberta col·laboració de Ventosa i Calvell amb el franquisme, eren vistos per Gaziel com el definitiu "naufregi enmig del gran temporal".

Però segurament l'aportació més innovadora i susceptible de generar noves visions de la qüestió fou la proposta de Gaziel de revisar les concepcions ideològiques del nacionalisme que havien utilitzat els polítics regionalistes. L'historicisme romàntic, que volia remuntar la realitat permanent de Catalunya a l'època medieval, i la ja esmentada doctrina d'origen germànic de l'ànima dels pobles, foren els dos principals elements ideològics que van merèixer la crítica implacable de l'escriptor santfeliuenc.

Ja al final de la guerra civil, havia cregut trobar-se en "un moment que ni escollit a posta per rellegir i meditar com mai la història del nostre poble", per "tornar a escriure" la història d'Espanya a la llum de la incomparable experiència que acabàvem d'adquirir els catalans". Per encàrrec de Cambó, Gaziel va escriure una *Introducció a una nova "Història de Catalunya"* on blasmà l'enfocament idealista de la histo-

Pràct de la Riba. Gaziel va acabar per capgirar del tot el seu esquema doctrinal.

riografia nacionalista oficiosa: "La boira transfiguradora de la realitat històrica continguda en l'obra de Ferran Soldevila —afirmava— és la fe cega del patriotisme. Més que la història estricta és la història del Somni de Catalunya, tal com el feren les generacions catalanes de les darreries del segle XIX fins que, ja ben entrat el XX, i quan més adormits estàvem, vingué el violent despertar del 1936". Segons la crítica metodològica de Gaziel —que coincidia a grans trets amb la que ja havia apuntat Jaume Vicens Vives des dels anys trenta—, els historiadors nacionalistes emetien il·legítims judicis de valor segons uns criteris del segle XX d'actes realitzats a l'Edat mitjana i presentaven el procés històric "com un conjunt orgànic i encara vivent, animat per un esperit nacional únic, que és l'ànima catalana". El resultat eren històries "melangioses i delirants apologies", una barreja d'afalacs sentimentals, fervor patriòtic i oportunisme polític, raó per la qual Gaziel reclamava una nova història de Catalunya que fos alhora objectiva, explicativa i útil: "una Història de Catalunya que es deixés per sempre més de contar el que hauria hagut de ser i no fou, per dir-nos el que ha estat i el que és per veure si així podríem arribar, per fi, a veure clarament el que pot ser".

Com es pot veure, la crítica historiogràfica conduïa a la crítica de la idea de nació que Prat de la Riba havia utilitzat per a l'afirmació ideo-

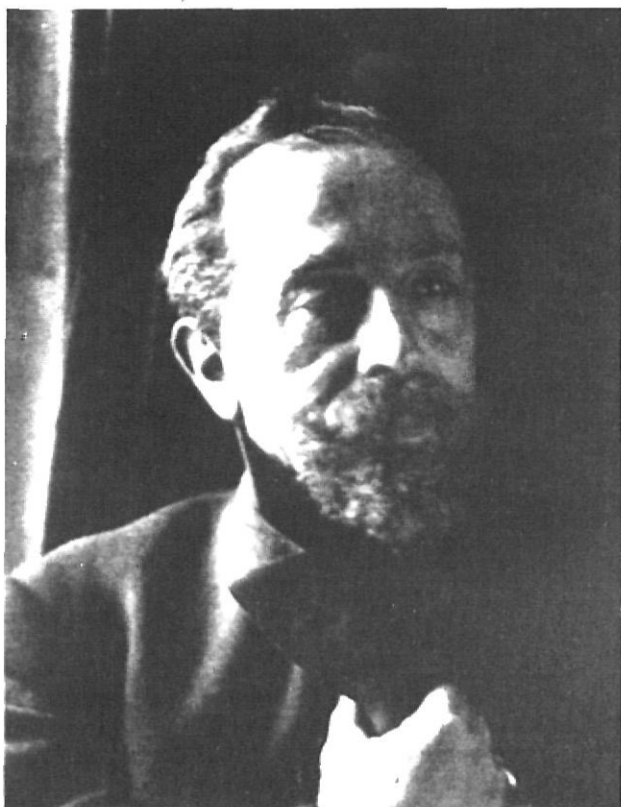
lògica del nacionalisme catalanista. La personalització simbòlica d'un poble, convertint-lo en una entitat eterna i immutable, pròpia del romanticisme, era expressament contraposada per Gaziel a la idea liberal de nació política, sorgida de les revolucions antiabsolutistes del final del segle XVIII. I d'aquesta contraposició en sorgia la crítica de la doctrina dels drets naturals dels pobles, que havia cregut suficient afirmar una realitat biològica de poble per legitimar la reivindicació d'uns drets polítics. "El dret natural és una pura entelèquia. El que compta, exclusivament, és la capacitat humana", sostenia Gaziel. I, vistes les coses històricament, "l'entitat política Catalunya o, si voleu dir-ho al revés, perquè sembli més clar, Catalunya com a entitat política, no existí mai. (...) Mai el nom de Catalunya no equival a un Estat".

A la feblesa unificadora castellana se sumava, doncs, la impotència política catalana, però calia comprendre que allò que els nacionalistes romàntics havien atribuït a les falles de l'esperit nacional responia, segons Gaziel, "a una significativa mancança del poble mateix, a una horrible debilitat interna i orgànica de la comunitat". Donada la seva incapacitat per construir una organització política estatal, Catalunya hauria estat —segons una reiterada expressió irònica, que també recolliria Josep Pla—, més que una poderosa ànima nacional, "una ànima en pena".

La convivència peninsular

En un text de 1944, *El desconhort*, Gaziel va continuar la crítica de l'ideari de Prat de la Riba, que "tenia de la nacionalitat un concepte simple i doctrinari", i va suggerir "una perspectiva nova sobre la teoria de les nacionalitats". Segons aquesta, caldria fugir de les definicions essencialistes sobre l'existència o no de substància nacional i acceptar que "no existeix una nacionalitat única, exclusiva", sinó que hi ha nacionalitats de molt diferents tipus, algunes de les quals han donat lloc a un Estat, la majoria no han assolit una organització política pròpia i exclusiva, i altres han estat políticament del tot eixorques. "El problema és, per tant, molt més complex del que creien els romàntics i doctrinaris del segle XIX i començaments del XX", observava Gaziel.

Aquest enfocament permetia una avaluació global de la trajectòria del nacionalisme catalanista. "Plantegar el problema de Catalunya en un pla exclusiu de nacionalisme, com una lluita entre dues nacionalitats del mateix grau, una d'opressora i l'altra oprimida, és ficar-se en un carreró sense sortida", opinava l'escriptor. "És miri com es miri, el cas de Catalunya, en termes de nacionalisme, és un cas perdut". I, vist en perspectiva, es podia considerar, per tant, que "el nacionalisme polític català, tal com l'hem vist néixer i caure els qui avui ja

Joan Maragall, visionari d'una construcció espanyola comuna i plural com a culminació de la "península inacabada" de Gaziol.

som vells, ha estat una pura, una desastrosa marrada. Ha estat, a més, una equivocació total".

El xoc entre els exclusivismes castellanista i catalanista no podia portar sinó a la inestabilitat, el conflicte permanent i el podriment del problema hispànic. La solució només podia ser de convivència i cooperació i, mentrestant, calia considerar que no hi havia més que una "península inacabada", com titulà un seu llibre de 1954. L'acabament pendent, la construcció espanyola comuna i plural, podia ser estimulada per la percepció del "partit que es podria treure d'estructurar harmoniosament totes aqueixes ànimes grans i xiques, dins el cos esguerrat que avui les conté totes, i fer-ne —afegia— un organisme nou i sanítós, on puguessin cantar i esplaïar-se d'aquella faisó ideal que intuïa només, com a visionari que era, el nostre Joan Maragall. Aquest és el corc peninsular".

En *Enteniment de la Península Ibèrica* (1963), Gaziol va tornar a insistir que "el problema peninsular i el problema català (que en realitat són un de sol), mentre segueixen plantejats —tal com acabem de veure-ho— en el pla de les nacionalitats medievals, i exasperat pels sentiments nacionalistes sorgits del romanticisme democràtic, caracte-

rístic del segle passat, no poden tenir cap solució immediata".

De cara al futur, cabien dues possibilitats de replantejament.

La primera implicava que les forces catalanes més dinàmiques, deixant de costat l'estèril bel·ligerància contra l'Espanya castellana, que només contribuïa a agreujar els conflictes, reprenguessin la vella vocació d'intervenció modernitzadora en la política espanyola. "Catalunya és avui peça capital de tot futur intent d'evolució dins la Península ibèrica. Qualsevol possible canvi substancial en la seva estructura haurà de començar per nosaltres. Tant si es vol com si no es vol, Catalunya n'és avui la pedra de toc".

L'altra possibilitat, que de fet condicionava també la primera, apuntava a un horitzó internacionalista basat en una Europa federada aleshores encara embrionària. Aquesta perspectiva de futur podria ser "una Europa superadora dels seus nacionalismes arcaics i enfortida per una nova unitat superior" que, sobre una base de distribució igualitària dels poders territorials, donés "protecció i respecte" als fets singulars.

Com a observador amb amplitud de mires, Gaziol s'adonava que, a diferència de l'època de formació dels Estats nacionals europeus, en

la qual havia esclatat el litigi entre espanyolisme i catalanisme, "la Humanitat tendeix d'una manera vaga, però cada vegada més, vers unes superestructures polítiques d'internacionalisme". Per això podia aventurar que, en el futur, "la solució del plet català, buscada [fins ara] inútilment en una exasperació falsa de la teoria romàntica de les nacionalitats, vindria justament de la seva lenta i natural decadència".

Josep M. Colomer és professor d'Història del pensament polític a la U.A.B.